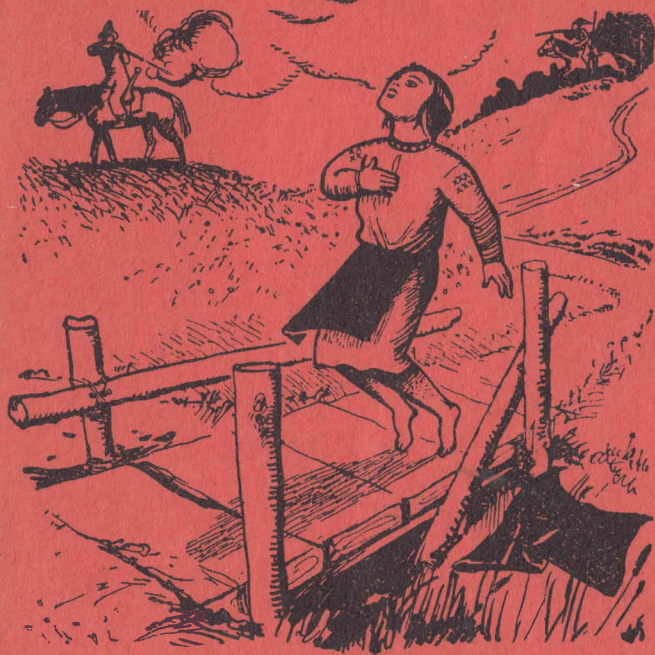

М. ТУМРІЙ

КОЗАЦЬКА ДИТИНА

165

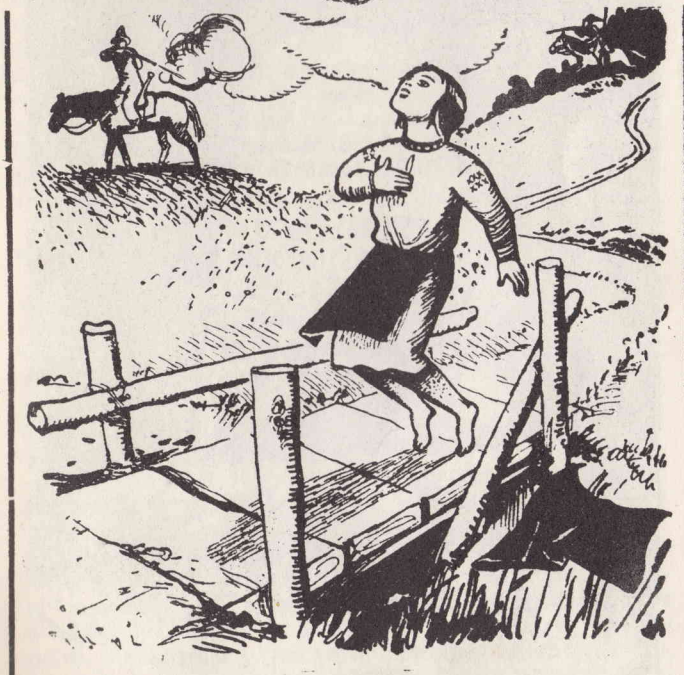
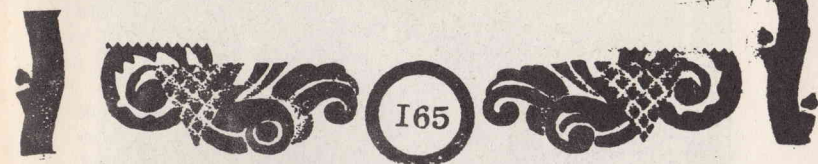
УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ГОВЕРЛЯ"

НЮ ЙОРК - ЗДА

1959

М. ТУМРИЙ

КОЗАЦЬКА ДИТИНА

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ГОВЕРЛЯ"
НЮ ЙОРК - ЗДА
1959

Пам'ятник на могилі січового Кошового Івана Сірка біля Чортмлицької Січі.

Давним давно, вже більше як 250 років тому, на Вкраїні стояв хутір, а в тому хуторі проживав козак Данило Чабан із жінкою та дітьми. Тоді ще у нас було людей не густо, землі багато вільної і люде поселялися досить далеко одні від других.

Хутір Данилів такий був, що кращого не бажав би собі найбільш вимисливий чоловік. Достався він Данилові з рук його батьків і прадітів. Звісно всякому, що де оселиться Українець із Українкою, там зараз заведеться гарне господарство, зацвіте вишневий садок коло білої хатини, запахнуть усякі квітки, простелються криві стежечки по степу та гаї та розлягатимуться мелодійні пісні. Отже можете уявити собі, який то садок був викоханий Чабанами, яка то сила квіток, кілько улюблених кучоків і в степу і в лісі і на сумезній луці та яке то багатство пісень!

Чудове булоб життя Чабанів на своїм хуторі, якби не те лихо, що тоді на нашій Україні діялося.

А діялося на Україні не добре з того ще часу, як Україну почали нищити Татари і як Україна втратила свою державну самостійність. Як відомо українські землі від 14 століття йшли з рук до рук. Ті землі, що, були при березі Чорного Моря, мали своїм гостем Татар та Турків, дальші придніпрянські та придністрянські околиці підпали під владу Литви й Польщі.

Чим квітка запашніша і свіжіша, тим скоріше простягають руки до неї. Хороша була Україна і от тому мусіла тяжко відбиватися від сусідів.

Не дармували свідоміші сини України, відбивалися як могли та вміли. Звалися ці борці-добровольці козаками. Та в тім то й діло, що тої вмілости в них було менше як у сусідів. Богато було на Україні геройства і посвяти, чимало характерности, але замало всеукраїнської єдности та кріпкої організації. Були сотні кривавих січ, тяжких переворотів,

сумних та страшних подій — про них довго треба було б оповідати. Всі ви чули і знаєте, що то за гетьман був козацький Богдан Хмельницький? — За того Богдана Україна мов трохи одпочила, збулася на час одної зверхности. Але не стало сили самій встоятися зі своєю державою, за мало було єдности й свідомости — піддав Богдан Україну під зверхнісгь Москви (1654 року). Але й з Московією Україна не довго приятелювала. Скоро вона пізнала, що то за зілечко московські царі та їх бояри. Тоді то й почалася на Україні гризня між своїми, чиста руїна! Хто тяг до Москалів, хто до Поляків, хто шукав Україні рятунку в приязні з Турками та їх слугами Татарами. Дехто зі щирого серця робив ті діла, а дехто таки за гріш та за обіцяні достоїнства й маєтки... Почалися між козацькими старшинами в городах України і на Запорозжській Січі сварки великі, і нарешті сталося як мовить прислів'я: „запрягли й просто, а поїхали криво“. Україну розділили на двоє: лівобережну взяла Москва собі, а правобережну брала Польща собі.

Оттоді то й починається наше оповідання, коли після слабовільного Тетері на правім березі Дніпра піднявся козацький гетьман Петро Дорошенко. Його обрала гетьманом рада старшин 1665 року. Він попробував ще раз зєднати оба береги Дніпра під одну гетьманську булаву та прогнати з обох Україн чужі війська. А думав це зробити у союзі з третьою силою — з Туреччиною, що сиділа на півдні, близько Чорного Моря. Близько 10 років змагався Дорошенко за свою ціль, але боротьба була важка. Як лиш відбив на захід Поляків у кількох боях, то рушив на схід. Але коли поборов лівобережного гетьмана Брюховецького, тоді Москва підмовила своїх прихильників на Україні піддержувати проти Дорошенка нового лівобережного гетьмана, Многогрішний звався. А по нім опять Самойловича. На півдні (на Запорозжі) знова Татари підставили зі своєї руки гетьманом Суховія, а потім Ханенка

Хто лиш хотів — находив на Україні приятелів, коли вмів гарно обіцувати. А Дорошенкові союзники Турки грабили люд і брали в ясир, хоч Дорошенко мав з ними строгу умову, що того не сміють робити. Серед такої тяжкої руїни піднявся запорозжський кошовий Іван Сірко, щоби обєднати обі України. Сірко був завзятий ворог Татар. Було це в 1675 році.

II.

Одного вечора зібралися гості на хуторі у Данила Чабана. Вечір був тихий, темний, гості були задумані та сумирні, господарі не клопітливі і не веселі. Більш розмовляли очима, як словами. Гості це були два козаки, з двох недалєких хуторів: Андрій Крук та Семен Ворошило зі своїми жінками й дітьми. В розмові часто чулося слово Чигирин. Балакали про гетьмана Дорошенка, що сидів у Чигирині. Турбувалися, що слабне його сила, що через татарські і турецькі звірства люд відвертається від гетьмана а на край знову находять від заходу пани шляхта з Польщі, а зі сходу московські салдати з боярами... Дорошенко видав ще раз поклик до вірних Українців на оборонну війну.

Жіноцтво журливо прислухалося до чоловічої розмови, а коли ця розмова втихла — тоді вони починали поміж собою шепотіти. Одна бабуся сиділа, ніби скамяніла, нерухомо, тільки в ряди годи, коли усі змовкали, вона, немов прокинувшись, говорила:

— Мої обидва пішли. Сама я їх виряжала!

— Твій теж пішов? спитала подругу молода дівчина.

— Пішов. Учора ввечері.

Вона хотіла щось розповісти, та губи їй затремтіли і подруга її більш не питалася.

Діти не вовтузились, не пустували, а тулилися як-небудь у куточку, і з насупленими личками теж

думали свої думи, або присівши до старих, ловили кожне слово. Одна лише дівчинка, Маруся, з білявою головою, з величезними темними очима, пильно займалася своїм ділом. Висунувши з великого завзяття аж гостренького язичка, вона вязала якісь снопики з трави.

Що більш смеркало, то затихала і так негolosна розмова. На дворі було вже темно і в хаті стало зовсім тихо. Нараз хтось постукав у хатні віконце. Сталося це так несподівано, що зразу ніхто не повірив сам собі. Але стукнуло в друге і ще раз. Господар підвівся і пішов до дверей; його гості смоктали безпечно як перше люльки; жіноцтво сполохалося, дівчата здригнулася.

Данило одхилив двері і спитав, хто стукає. Йому відказав хтось здоровим а проте милим голосом: Свій! Данило на це відказав: „Милости просимо“ і розчинивши двері на встіж, запросив подорожнього увійти.

В розчинені двері увійшов височезний мущина. Хоч на Україні не рідка могутня козацька краса, проте не легко було знайти до пари тому, що вступив до хати зі словом „Помагай-біг!“ Засмалене суворе обличчя з вогняними очима, чуткість та обачність до всього не вадили тій людині бути спокійною та певною себе.

Стомленого подорожнього повитали як слід, посадили за стіл та частували чим Бог послав. Почалася помалу обережна розмова. Мандрівець не цікавився дрібницями, а все говорив про важні загальні справи: про те, яку грабіж роблять на Україні татарські, московські та шляхецькі війська, про те, що час Україні твердо об'єднати оба свої береги під одною булавою та спитав господаря, чи тихо покищо у тих сторонах та чи нема тут поблизу московських або польських військ.

Господаря і його сусідів здавна вже кортіло розвідати, хто він такий, той подорожній, чи не шпіон який бувало; але така щирість і правда козаць-

ка була з його обличчя, що не важились. А до того, ще й якимось звичай не велів. То одно завважили, що це не була якась буденна людина, бо й світа чимало звидав. Про Турка розказував як про доброго знайомого, про Поляків — як нераз випробованих панів, про Москалів, як лютих дерунів-бояринів. Знав либонь і Січ Запорозьку, бачив всю Україну здовж і впоперек. Чимало говорила і та велика шрамина, що йшла від горбатого носа до вуха.

Одначе, що далі йшла розмова, то гість ставав щиріший. Став описувати живо недавні битви і то так яскраво, що всі затаювали дихання ніби самі навіч бачили ті бої.

Тимчасом жіноцтво стало розпрощуватися з господарем, збираючися до своїх хуторів. Одні вели, інші несли дітей. Лишилися з гостей тільки Андрій Крук та Семен Ворошило.

— А як тепер добратися до Чигирина? — спитав подорожній, спускаючи голос, як це звичайно робить чоловік непевного часу.

— Трудновато — одповів господар. Скрізь або польські або з того боку московські відділи. Сусіди притакнули.

Подорожній встромив очі в бесідників та обертав погляд то на одного то на другого. Але в його очах не було непевності ні тривоги. Була тільки охота побороти всі труднощі.

— А мені дорога просто в Чигирин — мовив подорожній.

— Туди тепер і ворона не пролетить, — завважив Андрій Крук.

— А чи далеко до Чигирина?

— Кращеб далеко, та легко, а то близько та слизько! — озвався Ворошило а Андрій Крук уважніше поглянув на гостя.

— Скажу вам просто побратими, бо бачу, що не зрадите: Я просто з Січи, козак запорожець. З Січі мене товариство послом до гетьмана у Чигирин посилає.

Так просто й бахнув подорожній, а тим аж очі з радости засяли.

— Ми вам вірні друзі й слуги! — одказали три козаки в один голос.

— Що нового? — спитав січовик.

— Та Самойлович все возиться з Москвою, а нашому турецька приязнь боком лізе... Кличе козацтво знову до себе. Люте время! Щось знову буде. Панства знову надходять цілі хмари.

— Мені треба в Чигирин!

— Всі шляхи одрізано.

— А Гунин хід?

— У польських руках!

Січовик замислився, але видно було, що його не обманута надія засмутила, не лякала трудність, а що просто прибирав способів, якби краще осягти задуману ціль. В тім кинув оком в бік і щось побачив. Це було двоє цікавих очей, що зазирали з за припічка. Чабан теж зчудувався.

— Це моя дочка, Маруся — почав він впокоювати гостя та вивів дитину на посеред хати. Їй дванацять літ.

— Не бійтеся, вона хоч що й чула, не скаже нікому. Вже ми її знаємо. Марусю, що ти чула з нашої розмови?

— Усе, — одказала Маруся.

— А що?

Марусині очі звернулися на січовика.

— Треба в Чигирин до пана гетьмана!

— Слухай, дочко — сказав батько повагом і стиха — про те, що ти чула, не кажи жадній живій душі. Розумієш?

— Розумію, тату!

— Не треба тобі слухати наших розмов, Марусю. Піди скажи мамі, що брати вже поснули.

Маруся покірливо пішла до дверей, аже в туж мить разом почулося кінське тупотіння. Скакала ніби ціла ватага кінноти, чути було різні вигуки

а в дверях показалося бліде як смерть обличчя господині.

— Патруля... патруля... промовила.

— Пропало все діло — глухо вигукнув Данило.

Січовик став одразу на рівні ноги і знати було, що тисячі плянів і намірів майнуло у його думках.

Господиня зачинила двері з надвору в сіни і з сіней у хату і стояла, не зводячи очей з чоловіка. Коло неї так само бліда Маруся.

— Ви спіть! — промовив Данило, звертаючись до козаків. — Ти роби щось, ший! — сказав жінці. — Я пішов до товариша ще завидна... Козаки прийшли оглянути воли, торгують у мене... Є вихід з хати у степ, — ззвернувся до січовика: — йди за мною!

Все те було сказане хутко, і зараз таки зроблене. В одну мить обидва козаки лежали на лавках і спали завидним сном, підклавши під голови люльки та шапки; світло грало на їх обличчях, ані трохи не трівожачи їх міцного сну, дихання було таке мірне, що на ньому можна було, немов по годиннику, лічити час; господиня сиділа над роботою, Маруся теж і обидві пильно потонули в вишиванні. Данило з січовиком швидко переступили темні сіни та перейшли світлицею а там спустилися в якийсь темний льох.

Тимчасом ватага вже добивалася до дверей козацького двора, було їх з десять чоловік, в тім один чи двох старшин. Господиня одчинила двері, які й так уже тріщали від напору. Ватага вдерлася до хати і з шумом та гамором кинулася шарити по всіх кутках. Господиня зібравши коло себе розбужену малу дитвору, стояла з боку і байдужо дивилася на те, як весь її хатний прибір кидали до долу, товкли й нищили.

Інші тимчасом вже стягли з лави позіхаючих Крука і Ворошила. Цей останній виглядав мов опаний від сну, то підводився то падав, позирав на

чужих, називаючи їх то кумом Гарасимом то кумом Явдокимом і знову падав на лаву спати.

— Се він! Той самий!... Ні, не він!... Ні, він!... кричали військові, сперечаючись між собою і термосячи козакаи.

— Де господар? — кричав старший ватаги.

— З ранку до приятеля пішов в гості — одказала господиня.

— В гості?.. Дам я вам гості! Зрадники! Бунтівники!.. Що це за люде?

І вдарив з усієї сили нагаєм спершу Крука, а потім Ворошила.

— Знайомі люде — одказала вона. — Прийшли воли торгувати в нас. Дожидають чоловіка.

— Так, так, ваша мосць — обізався Крук, встаючи і проганяючи ніби останні сни.

— Ми прийшли воли торгувати і не застали хазяїна. — Щож, кажу я кумові... Щож, куме, кажу я йому... Нема, куме, господаря дома, га? Нема — то й нема! На нема й суду нема...

— Перестань плести, дурний хлопе! Хитруни! Знаємо вас! Повязати їх!

Саме в цю мить рипнули двері і до хати вступив Данило Чабан.

— Ти хто taki? — гукнув старший.

— Та колись люди тутешнім господарем звали! — одказав Данило, ані трохи не хвилюючись.

— Ой! ви! чи стоїть варта коло двору? Зараз її поставити — згадав аж тепер старшина. — Коли тобі миле твоє життя, кажи зразу: де бунтівник, висланий з Запорожа? Кажи просто, а то я тебе і твою хату в попіл оберну!

— Не відаю ні про якого бунтівника Запорожця.

— Я тебе огнем кажу припекти!

— Ваша воля й ваша сила! — одказав Данило преспокійно.

— Та він нам не втече! — промовив другий офіцер, який скоро лиш увійшов в хату, розсівся на лаві

і ласо поглядав на всі боки. — Ми-ж з ранку ще нічого не їли — додав він протестуючи.

— Що є їсти? — загукав гнівно старший нагло, кидаючись на всі боки. — Подавай сюди! Хутко! — Жінко! — промовив Данило. — Поспішай з вечерою.

Господиня проворно узялася готувати гостину. Очи її обігли всю хату, шукаючи помічниці, але нікого не знайшли. Дівча десь щезло!

III.

Чудова, темно-синя й тепла ніч огорнула Марусю, коли вона вислизнула з хати, проповзла поміж гиястим наметом розквітлої калини і опинилася в саду. Тут її сховали кучеряві яблуні і густі, як сітка, черешні.

Тут постояла, ждучи, поки перестане колотитися серце. Від свіжого нічного повітря скоро прийшла до себе і думки узяли лад.

Легенький шелест поміж деветами пройняв її морозом і кинув у жар. Вона припала до землі і уся її біла постать скрилася в білих квітах яблуні. Все знову замовкло.

Вона хотіла вже була одхилити гілля, як знову пронісся легенький шорох і просто перед нею виросла здоровенна постать січовика між двома черешнями. Марусине серце радісно затремтіло.

Постоявши трохи, січовик рушив вперед, знати простував над ріку. Йшов тихесенько, хоч сам великий та міцний.

Сама не розуміючи добре, чому і на що, Маруся пробиралася і собі слідом за ним. Так перейшли вони через увесь сад, лишаючи за собою вояцький гамір коло хати і опинилися коло річки. Недалеко привязаний стояв невеликий човен. Січовик уже зігнувся швидким рухом, щоби досягти його, коли почув на своїх плечах дотик малої руки.

— А що, дівчино? — спитав її таким рівним,

тихим голосом, наче й з роду не лякався та нічому не чудувався.

Маруся була збентежена, нарешті промовила: — Я вам поможу дістатися в Чигирин!

— Яким-же способом? — посміхнувся клязак, не довіряючи.

— В степу стоїть батьків віз із сіном. Воли паються теж у степу.. Я все знаю, де й що... Запряжемо воли... ляжеш у сіно, я повезу до Книшевого хутора... Там річка... За річкою вже гетьманська сила!

— Хто це тобі таку думку подав, Марусю?

— Я казку таку знаю! Але ходім швидче. Нам не треба тепер через річку.

І пішли обоє берегом. Зразу ще до них долітав шум і галас з Данилового двора, але потім залягла цілковита тиша, як лише буває нічної доби на безлюдних берегах річки.

Швидким ходом пробиралися травами попри річку добрих пару годин. Щастя, що нічка не була дуже темна, зорі прояснювали степ, а річка була за проводаря.

Ще зоря не розсвітала, але м'яке, тепле нічне повітря уже посвіжішало. З давнього монастиря, що ховався за неясними обрисами далеких лісів, чути було ранній подзвін. Річка, далеко закофившись, вертала з від піль і немов розбуркана та стурбована, котила хвилі жвавіше та гучніше.

Коло сеї затоки вони взяли в інший бік. Ні шляху не було, ні стежки, але Маруся показала добрим знавцем дороги і незабаром повела січовіка в чистий степ. Їх обдало міцним, острим запахом свіжо кошеної трави та квіток. Цей запах ішов од величезних стогів сіна, що маячили кругом. Недалеко позаду себе січовик углядів у присмерку якусь хатину, окружену деревами.

— Це наша степова хата — сказала Маруся. — Там спереду буде наша загорода.

Не вспіли вони ступити десять кроків, як Маруся промовила: тут! і вони опинилися над берегом

ніби великої ями серед рівного степу. Спустившись вниз, січовик примітив на споді вербову загородь, а в ній дві парі пишних круторогих волів. Недалеко стояв віз, високо накладений сіном.

— А ось мамину хустку забули коло воза — одказала Маруся. — Я зав'яжу її по бабачому і як сяду на віз, то здаватимуся бабою.

Січовик усміхнувся і в його очах була велика прихильність до тої його малої спасительки.

— Ти добре знаєш дорогу, Марусю?

— Знаю. Усе просто до озерця, а коло озерця звернути праворуч і тоді видно буде хутір пана Книша. За хутором уже вільний путь до Чигирина, казав так пан Крук батькові.

— А ти знаєш того пана Книша?

— Знаю. Він приїжджає часом до батька усячину купувати.

— А чи знаєш, що тепер скрізь військо стоїть, вороги вештаються? Знаєш, Марусю, що тепер обидва боки шляху мабуть стрільба йде, різня починається?

— Знаю! — одказала Маруся.

— Зазиратимуть тобі в лице, і коли ти зібьешся на одному слові — усе пропало!

— Я не зібюся на слові, не затремчу.

— Марусю, знаєш, може смерть нас спіткає...

— Перше треба тобі у Чигирин дістатися — промовила Маруся

На сьому й стала розмова. Воли незабаром були запряжені.

— Марусю, коли щасливо доберемося до Книшевого двору, то ти скажи тому, хто вийде на зустріч: "Чудові жнива у вас, хочби і ве вспіли ми жати, то добре"! Чуєш?

— Чую — одказала Маруся.

Січовик зарився добре у купу сіна на возі, Маруся ще поправила сіно і сіла за погонича. Воли рушили і віз, хитаючись та перехиляючись, потягся росистим степом.

Зорі вже згасали, ранній вітрець потягав рунами і краплини роси миготіли виднійше на травниках.

IV.

Тихо було навкруги і тихо посувався величезний віз степовим шляхом.

Нараз почулося тупотіння значної кінної ватаги і крики: Стой! Пастой!

Маруся спинила воза. Миттю обступили її верхівці і нечемні питання посипался на неї з усіх боків на чужій мові:

— Откудава? Что это? Чия ти?

— Я з хутора. — Спокійно промовляла Маруся, хоч серце товклося. — Данилова Чабанова дочка. Везу сіно на хутір Гони до пана Книша.

Заспокоєні верхівці розступилися трохи і хриплий голос мовив з досадою:

— Яж казав вам, що фальшива тривога, а ви полохаєтесь, як степові птахи. Ну, деж тут польські шпигуни?

— Проте ніякої біди не сталося од того, що ми проскакали пів верстви в бік! — одказав другий голос. — За мною хлопці! Віз берем з собою. Сіно придається!

Ватага рушила і під її вартою рушив теж Марусин віз, поведжений дівчиною. Шкіра в Марусі тепер затерпла від страху.

Хоч не хоч — Маруся вислухувала розмов москоських кавалеристів—драгунів. Далі затягли й пісню, звісно, свою. А потім повели розмову і про Марусю.

— Господи, яка дрібота і вже пускається в таку дорогу та ще у такий час!

— Та таку дріботу ні одна куля, гадаю, не візьме — одказав другий. Все одно, що макове зерно!

— У них і дівчата не боязкі — се вже такий народ — устряв до них третій. — Я, скажу вам, бачив як підчас самої стрільби, кров хлющить, сі-

чуться і вмірають, а таке от собі ходить поміж них та визбирує своїх, наче в саду ягоди, їй-богу!

— Тай гинеж їх скільки — сказав іще один бесідник, наче мякше і зі співчуттям. — Чудний народ. Без ніякого примусу і без нагайки, от, так самі від себе колотяться тай колотяться.

— Не сілиб то смирно-тихо та не славилиб царя-батюшку, — обізався гостро якийсь мабуть старший. — Хахлацкоє буйство! — все про якусь „свободу“ балакає!

— І нас би не вигонили аж сюди, на цю войну — обізався ще інший, зітхнувши.

Втім здалека понеслося кілька пострілів. Гук той, мов чари, в одну хвилину сколотив цілу ватагу. Офіцери спинили коні і перестали балакати.

— Це з нашого боку! Певно, це з нашого! Стріли ставали все густіші.

— Гайда! Гайда у підмогу. Наші відбиваються. Ей, Іван! Пристав воза до хутора і зроби що треба.. Вперед!

Маруся не вспіла ще й зміркувати у чім річ, як уже ватага помчала як вихор і скоро зникли з очей усі, окрім того, що його кликнули Іваном. Це був денщик, офіцерський слуга. Підстаркуватий уже москаль обернувся до Марусі:

— Торкай, торкай, малая! — і запалив коротеньку люльку.

Віз посувався далі до Книшового хутора, який уже виднів недалеко. Замигтіли засіяні, але місцями витоптані немилосерно кіньми поля. Постріли долітали трохи з боку, зза хутора. Віз виїхав саме на більший горб, де з боку стояла могила. Відси з гори Маруся угледіла в віддалі сувої чорного диму, звідки вибухали раз у раз вогняні язики. Це горів якийсь хутір, але не Книшів. Серед диму прозирали якісь намети чи шатра, доходило теж жалібне ревіння худоби і людські крики, а над тим усім найдужче роздавалися вибухи мушкетних пострілів і вигуки вою-

ючих — не знати лиш, хто це був, Москалі, Поляки чи Українці.

А просто дороги зеленів собі і пахнув в світлі сходячого сонця хуторець пана Книша. В гущавині саду уже вирізнявалось усяке дерево й куці. По подвірі чихотали кури і всякий дріб, наче й нічого. Коло воріт сиділа величезна кудлата собака і поглядала на наближаючийся Марусин віз та московського салдата.

Ледве віз спинвся коло воріт, як перед Марусею з'явився хлопчик літ п'яти, рум'яний та дужий.

— Чи дома пан Книш, Тарас? — спитала Маруся.

— А ви приїхали до діда в гості?

— До діда; дома дід?

— Дома.

— А деж він?

— Оттам у саду, а може в хаті, а може на території — заторохтів Тарас.

Але дід уже сам наближався до воріт. Трохи похилий, у сорочці та широких білих штанах, соломяному сільському капелюсі. Він почтиво уклонився приїзжому воякові і зараз-же впізнав Марусю — але ні каплі не виявив здивування, так, начеб її ждав. Тільки його очі щось дуже нишпорили кругом сіна. Розумний був дід, зразу помітив, що тут щось незвичайне.

— А, дівчино мила, чи здорова та весела? Милости просимо у господу, а коли у хаті занудишся, то от Тарас знає всякі забави. Можна теж забавитися пампушками або маківниками. Єсть і пиріжки про запас — додав дід, зиркаючи на москаля.

Як почув Іван слова маківники та пиріжки, то покинув люльку:

— У тебе либонь у господі не без припасу — промовив він суворим голосом, аби додати собі поваги.

— Дякують Господеві — одказав господар — милости просимо в гостину.

Який то привітний, щирий та не лукавий здався той пан Книш!

— Милости просимо, дорогі гості... От Бог послав!

„Дорогий гість“ зліз з коня і зразу пішов за господарем. Був втомлений цілонічною їздою і голоний та сів одразу за стіл.

Маруся заїхала у двір і теж пішла за ними, а за Марусею Тарас.

— Пане Книше! — сказала Маруся. — Яка чудова ярина у вас! Хочаб і не встигли ми жати, — то все буде добре!

— Слава Богу, дівчино, слава Богу! Цього року все добре уродило! — одповів пан Книш, ані не обертаючись.

І хоч би хоч трошки затремтів його голос, хоч би хоч стільки стрепенулася його постать! Аж Марусі було дивно і неспокоїно.

— Щож це? він не зрозумів?

У Марусі защеміло коло серця, та зараз спам'яталася, що треба бути таким, як той запорожець і як-він наказував: нічого по собі не показувати і держати себе міцно в руках.

Тож вона нічого більше не сказала і увійшла в господу. Господар запросив їх обоє сідати за стіл і став забігатися біля гостини. Видко було, що бажав не осоромитися перед гостями, метушився, сходяв у льох, рився в коморі, бряжчав посудом, переливав щось із одної пляшки в другу, лазив на горлицю за копченою ковбасою.

— Та ти, господарю, не турбуйся вже так за дла мене! — говорив у ряди годи гість.

— Не можна як будь... не можна... дозвольте, пане... як звать вас, добродію? — одказував щирий господар...

— Та мене зовуть Іваном — відмовлявся гість, зітхаючи й покоряючись.

— Та вже дозвольте, пане старший, пане Іване,

почастувати вас, як годиться такому великому панові. Вже дозвольте.

Іван відкашельнув і підніс вище голову.

— Ми люде військові, ми не звикли солодко їсти — нам аби не голоден, тай доволі! — силкувавсь вмовити пан Іван, в якого слинка вже текла по губах. — А до того ще мені час дорогий!

— Ні, ні, вже ви дозвольте, ваше величество, хай буде все як слід!

Маруся сиділа на лаві, силкуючись бути супокійною, як він, той, що там на возі. А Тарас глядів у вікно і рахував постріли, що доносились з близького поля бою.

Нарешті усе те снідання було наготовлено і пан Іван, його величество, накинувся на їдло і горілку з грізним видом вояка. Але хутко, дуже хутко його вид помякшав, а після кількох чарок його очі посоловіли. А хозяїн щораз то пригадував собі нові якісь ласощі, то меду приніс, то свіжого часничку, то нової запіканки добув ще з льоху — а все питаючи попереду ласкавої згоди пана Івана.

А пан Іван уже не перечив, тільки кивав йому головою, що все вою добре. Тай голова в нього стала уже й сама киватись.

— Тарасе — пішов-би ти сіна підкинув волам.

— Господарю — зібраз думки червоний уже й зіпрілий від їди й напиків пан Іван — сіно наше... сіно узято в плен... дай викуп... великий викуп давай... се добре... дуже добре...

— Ваша воля, пане Іване, — одказав господар. — Хоч сіно, хоч викуп беріть, ваша воля!

— Ну, се добре, — одказав пан Іван. — Се... ..се добре...

І покотився на лаву та захропів.

А дід Книш уже був коло воза і коло сіна, та щось з кимсь тихо забалакав. Хитрий був дідок, певно не з одної миски кашу їв, а може й у Січі мудрошців набирався! Маруся з Тарасом тимчасом випра-

вив у садок, хоч передом щось їй пошепотів до вуха. аж їй очі заясніли.

* * *

Сонце уже височенько підбилося і вигравало так, що ніде майже тіни не було. Його гарячі підполуденні промінні почали добре припікати й пана Івана, що хропів на лаві під самим вікном тай пробудили його.

Прийшовши до свідомости, він нараз скочив на ноги як спечений, його обличча прибрало знову злий і похмурий вигляд. Він ворожо оглядав білі стіни хати, завітчані денед пахучим зіллям.

— Ей, господарю! — гукнув голосно і різко.

— Іду, пане Іване, йду! — привітно та щиренько почувлося з далека.

— Гроші за сіно ти вже наготовив?

— Сідайте, пане Іване, я зараз чарочку наллю.

— Ніколи сідати, давай хутчій, я так на сто-ячки хильну.

— Шкода, яка шкода, пане Іване, що вам так спішно. Таку горілочку пити та смакувати!

— А гроші готові? — перебив пан Іван.

— Готові, пане Іване, хоч і нелегко нині за гроші...

— Шкода й балакати про те — одказав пан Іван, вихиляючи величезну чарку горілки.

Господар мовчки виняв гроші, гривні та став їх лічити та оглядати.

— До трьох сот налічиш, чи ні? — спитав пан Іван, але не так уже сердито, бо питаючи наливав другу чарку горілки. — Ти по якому лічиш?

— А я все на копи лічу, пане Іване. — Пять, шість... нема кращого рахунку, як на копи, — сім, вісім.. покійні батько зроду не помилялися — девять... і жаден Жид їх не збив, — одинацять, дванацять... а вже звісно, що Жиди...

— Жиди перші на світі хриstopродавці — перебив пан Іван, ковтаючи третю чарку. Але по четвертій уся урядова суворість пана Івана вернула

до нього назад. Строго перелічив всіх триста гривень, засунув їх у кишеню та вийшов скорою ходою з хати, нічого не одказуючи на покірливі вітання господаря. Одв'язавши коня сів на нього і скоро зник серед степу.

Очі Тараса несито гнали у слід за паном Іваном, а маленька ручка стискала каменюку. Щастям побачив це пан Книш та здержав малого войовника. Пан Книш постояв коло воріт, поки їздець не сховався у далечі.

— Діду! — гукнув Тарас — отямившись. — Де стоїть головне московське військо?

— Дітоньки, пора і вам полуднувати! — промовив пан Книш і забрав обоїх до хати та погодував, хоч не горілкою, а варениками зі сметаною.

— Діду — не дарував свого Тарас — коли той ненажера погнав до Кривих хрестів, то виходить — уже їх військо не у Великій Ярузі стоїть?

— Мабуть так, мабуть так, хлопче. Але правда синку, ти нагадав мені про одну справу. Адже — там коло Великої Яруги на ставку наші верші розставлені на рибу. Треба-б до них навідатися!

— Я геть забув про них! — крикнув Тарас і в тій же хвилі потупотів малими ніжками через двір. Ще здалека почувся його голос, що кликав Рябка з собою і все замовкло.

Тоді пан Книш поглянув бистрим оком на Марусю, кажучи: Ходи за мною! Побачиш його!

І повів її через світлицю й сина в комору. Тут було повнісінько всякої всячини, усяких міхів з мукою, крупами, усяких ковбас, сушених яблук, кошів з яйцями і цілі лави бутлів та пляшок. Все це надбала пильна праця діда Книша та його сина й невістки, що саме одійшли далі в степ до зимівки, сіно косити й сушити.

В одному куті дід щось понишпорив і підняв невеличкі другі двері у якийсь льох чи пивницю, де стояла драбина.

— Тихенко спускайся дівчино та обережно, бо там глибоко!

Що далі вони злазили по драбині, то повітря ставало свіжіше й вогкіше. На дні льоху Маруся почула, що її руку взяв у свою дід і повів. Йшли вони не довго, ледви ступили кільканацять кроків у темі, як широка смуга денного світла на закруті ярко впала згори і освітила просторе підземелля, де спокійно проходжувався сюди і туди кремезний козак.

— А Марусю, малая порадице вірна! — промовив він, зустрічаючи їх із спокійною усмішкою. Він не виявив хвилювання і тільки на мить його блискучі очі потонули у радісних очах дівчини.

— Ходім далі — сказав Книш — ми на час не багаті а треба рішити, що далі робити.

Вони пройшли ще трохи підземеллям, яке ставало то вузче то ширше, то темне то знову ясніше, коли світло дня продиралося з гори якоюсь щілиною між каменями. Скрізь, де тільки проникало світло, були примощені драбинки, щоби той, кому доля присудить ховатися у тім льоху, — міг поглянути трохи щілиною на божий світ. А в той неспокійний час української історії що хвилини можна було чекати такої okazji.

— По мойому, каже Книш, коли в дорогу то в дорогу! Передягайся брате за сліпця — бандуриста, а дівчина тобі буде за поводитаря, тай убожу путь!

— Марусю, пішлаб ти далі зі мною? — поспитав Запорожець.

— Треба до Чигирина, до пана Гетьмана — правда так?

— Правда — каже Січовик. — Важні справи переказує моїми устами до гетьмана Запорозьке військо. Маємо нарешті помирити городове козацтво зі січовим і поспільно стати на всіх тих, що шарпають Україну. Маємо об'єднати оба береги Днітра, всі українські сили...

— Іду з тобою — каже Маруся.

— Дорогу знаєш?

— Не знаю. Підемо, якось дамо собі раду.

І радісно й тепло було на душі в Марусі, коли те все було сказане.

— Так ось вам убрання на дорогу — мовив пан Книш, добуваючи якісь старі дранки і знімаючи з кілка незлу козацьку бандуру, на якій хибувало всього одної струни.

— Тим часом, як ми одягнемось, пане приятелю — мовив січовик — ти будь ласка навчи нас уму розуму. Розкажи до ладу, що тут у вас діється. От я уже більш місяця никаю між людом, а й досі нічого не дійшов ні путнього ні певного: більше згоди у молодий на великому торзі, як тут у вас на славній Україні!

— Та що — одказав Книш — роптає люд. Того бічному давно невірять, а й цьогобічному уже віри не йме... З одного боку Москалі, а з другого Ляхи, з третього Татари — дома не знаєш, хто кому слухать... Два гетьмани один на одного часник товчуть...

— Оповідали, що наш занепав на здоровлю... чи правда?

— Змарнів Дорошенко, тай не дивниця... Сидить там без порадників, як підстрелений орел...

Січовик був уже готовий і Маруся теж. Всі вийшли з підземелля. Вже було на підвечір і саме повз двір проїздили нові московські стежі. Вони бачили поважного статного бандуриста, що сидів на призьбі під хатою, тихо перебирав струни та повагом співав божественні псалми. Тимчасом його проводатар, дівчина, спав недалеко на траві, набираючи сил до нової дороги, а пан Книш, схиливши голову, смиренно і трохи жахливо слухав цих набожних слів, як людина, якій уже пора думати про те, що її незабаром чекає на тім другім світі.

Коли вже надобре смеркалось, сліпий бандурист зі своєю поводиторкою були вже коло московського військового табору, що розкинув свої намети недалеко од річки, на горбку, серед широкого, пахучого свіжого поля.

В таборі було дуже тихо. Сторожа пропустила бандуриста, коли він показав себе сліпцем, що лиш набожні пісні співав. Бандурист присів на колоді і затягнів „сирітки“. Зараз коло нього зібралася купа салдат, що повилазили з наметів та з під таборових возів, де мали свої нічліжища. Було між ними чимало з перевязаними руками та головами після недавнього бою з козацькою патрулею.

Маруся йшла від одного до другого простягаючи руку по милостиню та й одержувала дрібні дари, мідяними шагами. Показалося, що між салдатами є частина Українців, яких силою змобілізувала Москва до військової служби. Тоді наш банурист втяв іншої. Його бандура нагло загула так сильно та грізно, аж на серцях похололо від сподівання чогось недоброго. І при званні грізних струн полилася степом грімка і важка пісня про недолю української землі:

Зажурилась Україна
Що нігде прожити
Витоптала орда кінями
Маленькі діти.
Що малії витоптала
Старі порубала
Молодую челядоньку
У полон забрала!

Така була сила чуття у тім сумнім співі умученої землі, що один ранений аж простогнав:

— Ой жили з мене тягнуть!

Якийсь вусатий драгун, цілий посічений на лиці, з початку понуро слухав співу, потому одійшов на бік, ліг у траві, укрився шинелею і по його твердому обличчі потекли дві грубі сльози.

Нараз сумний спів урвався, а за хвилию струни заскакали дрібненького та веселого козачка:

Та продала дівчинонька юпку
Та купила козакові люльку
Люльку за юпку купила
Вонз його вірно любила
Та продала дівчинонька душу
Та купила тютюнець папушу

Папушу за душу купила
Вона його вірно любила!

Розлягся загальний сміх і регіт, дехто почав підтягати за бандуристом.

— Оце раз бандурист! — чути було голоси
Оце раз бандура! Харошіє хахлацкіє песні!

Чимало жартобливих пісень іще співав бандурист на втіху салдатам і не без жалю вони його прощали, коли піднявся в дальшу дорогу.

— Куди йдеш? — казав дехто. — Ніч на дворі а дороги знаєш, не певні...

— Вбогому розбій не страшний — одказав бандурист відходячи і скоро зник зі своєю поводиторкою в мряці літнього місяця.

IV.

Бандурист зі своєю поводиторкою пройшли отак цілу ніч, а над раном побачили перед собою місто Чигирин. Не було це місто, як нинішні міста. Здалека не було видно ані дуже високих мурованих дотів, ані високих веж, крім пару церковних. Міста в тім часі у нас на Україні ще мало відрізнялися від великих сіл: вулиці широкі та травою зарослі, доми переважно звичайні партерові. Лише сама середина міста на горбі була укріплена мурами і кам'яними домами та брамами.

В околиці міста крутилися козацькі верхівці з насмного війська гетьмана Дорошенка, що їх звали серденятами. Одна стежа задержала наших мандрівців і почувши від бандуриста, що він має важне діло до самого гетьмана, завела обоє до дому, де жив гетьман. Це був простий дім і зовсім проста в ньому обстановка без якоїсь пиhi та розкоші. Гетьман жив у ньому самотою, по військовому, при ньому була тільки козацька сторожа і прибічники. Почувши, що до нього є вістун аж зі Запорожа, негайно казав привести до себе бандуриста з його поводиторкою. Страшенно притомлену дівчинку і січовика погодували, а дівчині гетьман підстелив вла-

сний килим та прикрив своїм дорогим синім жупаном і вона відразу заснула камінним сном. Тільки крізь сон промовила: Пане гетьмане — я привела — все буде добре!

Січовикові ані не в голові був сон — на ньому тяжив великий обов'язок. Він мав доручено від товариства січового намовити гетьмана Дорошенка, а потім і другого гетьмана Самойловича, що був на лівім березі Дніпра, щоби вони оба або помирилися і установили спільний уряд, або оба скинулися гетьманської булави і здали свої гетьманські клейноти в руки Запорожа. Отже завдання січового посла не було просте.

Ціле післяполудне і всю ніч тревала розмова січовика з гетьманом, а над раном гетьман, схиливши свою стурбовану голову над столом, написав письмо до гетьмана Самойловича, так, як цього бажали собі Запорожці. З цим письмом вибрався рано січовик далі в дорогу, продрімавши всього дві-три години.

І знову стала перед бандуристом — Запорожцем далека дорога, ще довша, як та перша, бо треба було перейти степами аж до Дніпра-річки, там перебратися на лівий бік і дійти аж до города Гадяча, де була тоді резиденція гетьмана лівобічної України, Самойловича.

Маруся, як почувла від Січовика, в чім річ, та що доля цілої України може залежати від того їх ходу, сказала відразу: „Йдемо далі разом. Не хочу ще домів, поведу тебе, ба інакше ти такий здоровий та сильний — не зможеш пробратися між людьми, хіба як удаватимеш сліпця“. Січовик з радости, що має таку вірну помішницю, аж поцілував Марусю у головку.

* * *

Вже два тижні пройшло від побачення січовика з гетьманом, а наші мандрівники ще були в дорозі. Він як він, але Маруся сильно помарніла за цей час скитання від села до села, від нічлігу до

нічлігу. Стрічали опустілі села, більше згарища і руїни, бо серед вічної руїни життя тут завмирало. Що жило, втікало з того вічного пекла за Дніпро. Прийшлося нераз ночувати в чистім полі або в лісі, бо не все трапляли на людей, нераз треба було цілий день ховатися від неприязних очей, бо Запорожець мав зашите у шапці письмо Дорошенка, за яке міг попасти під катівські руки. Щастя, що дорогу цю він знав дуже гарно.

— Вже доходимо до Дніпра-ріки, сказав на-решті Січовик. Не встиг зазоріти вечірня зірка, як побачимо славну могилу Наддніпрянку.

І так сталося — на під вечір добилися до високої могили, а з могили було уже видно славну святу ріку Дніпро.

Сіли на могилі спочити та порадувати душу чудовою красою тої сторони. — Тут подождемо наших — промовив Січовик. Під ними стелилася широка смуга Дніпрова, а за рікою високий гористий та лісистий лівий беріг Дніпра.

З долу доходив шум води і голосне шорохтіння прибережного очерету. Навкруги чути було свіжість, як звичайно близь води. В повітрі в ряди годи роздавалося кигикання чайки, і сама вона мигнула над рікою ледви примітною точкою.

— Яка краса у нас на Україні — зітхнув Запорожець якимсь на диво мягким голосом, що ніяк не лицював до його твердого обличчя та вояцьких рухів.

— І такий чудовий край, степ широкий, край веселий — ми самі занастили! Ворогам лютим оддаємо!

Рука запорожця якось сама спочила на струнах і добула з них тихі акорди. Полилася пісня під бренькіт бандури. спершу тиха, а там широка й гремуча, як Дніпрові хвилі:

Ой біда біда чайці небозі
Що вивела дітки при битій дорозі!
Кигик-кигик! Злетівши в гору
Тільки втопитись в Чорному Морю!

— Чи знаєш Марусю, хто та чайка? Це наша Україна, а її дітки безталанні, це ми, що нас хто не хоче скубе при битій дорозі!

Марусі не треба було того вияснення, бо її душа зразу відчула про кого співав Січовик. Її душа чулася щаслива, що оце й вона чимось допомогає вірним дітям України спасти рідний край від загибелі.

Нараз Січовик приклав руку до очей, заслонюючи їх з боку від світла заходячого сонця і ди вився довго на Дніпро. Тоді піднявся на ноги.

— Пора нам йти. Марусю! Наші нас спостерегли і плывуть на зустріч!

І справді побачила Маруся, що Дніпром підпливає до їх берега човен, кермований вправною рукою старшої людини. Швидким кроком зійшли з могили і наблизилися до човна. Маруся мало не крикнула, бо пізнала діда Книша.

— Діду! Так це ви? І звідкіля ви тут узялися?

— Не питай доню. Вже ми не дурно з твоїм бандуристом раду радили! А що дівчино, як живеш?

— Гаразд — одказала Маруся.

— А ти все добре зорудував?

— Якось зорудував. Скажу пізніше. А тепер гайда, бо ніч заходить.

— Та ми зараз. Гарно буде плисти, тихо.. Так, що ані шелесне.

Човен хутко ізсунувся на воду і помчав по темному Дніпрови.

Пливучи водою, бандурист розказав Книшові свою розмову з гетьманом Дорошенком та про те, що той дався склонити написати листа до Самойловича, що складає булаву в руки Запорожців і хай те саме зробить і він. Книш знову розповів, як він зі своїми приятелями Круком і Ворошилом ходили до кількох важніших козацьких отаманів і полковників за тим самим ділом, щоби всі одностайно стали на вибір одного гетьмана для всієї України. До тої думки вони приєднали вже славного бандуриста Бруя, що мав всюди приятелів і повагу.

— Тепер ще аби тобі Бог пощастив у Гадячі і все буде гаразд!

Козаки причалили небавом до малого острівця на ріці, зарослого комишами. Тут їх чекали Крук і Ворошило. Разом повечеряли, зваривши каші зі салом і скоро поплили далі в безпечне місце при лівому березі ріки. Тут висіли бандурист з Марусею і пішли в добре місце на нічліг, а Книш з приятелями відплили на правий бік, умовившись з запорожцем, коли й де мають знову побачитись.

VII.

Проминуло знову десять днів. Степом ішов кремений сліпий бандурист з малою чорнобривою поводаторкою, з великими темними очима, які світили огнем на примученім, опаленім та вихудлім обличчі.

— А що, далеко ще нині йти? — питала.

— Втомилася ясочко?

— Ні, не втомилася. Я тільки так хочу знати.

— Недалеко. Он бачиш ліс? Там ми і спочинем. Ти певно втомилася?

— Ні, ні! — далєбі ні!

— А не лукавиш ти часом, що? Чи знаєш, яка кара буде лукавим на тім світі? Чи не доведеться й тобі горячу залізну лопату лизати, га?

— Ні, не доведеться! — одказала Маруся і білі її зубки блиснули сміхом.

Подумавши однак хвилину, додала:

— Та я краще лизатиму, як задержатися!

— Я гадаю краще оттак зробити! — одповів козак, хапаючи дівчину на свої дужі руки.

— Ні, ні — скрикнула вона. — Я сама піду, сама...

Але крепкі руки міцно її придержали і понесли.

Стежка йшла полями. Оподалік видніла баня якоїсь сільської церковці, та блищало озерце до заходячого сонця.

— Бачиш, скільки синіх волошок у житі?

Жовтий лан, сині волошки. Чи не краса?

І поставивши Марусю, кинувся зривати сині чепурненькі квіти.

— Буде вінок, Марусю!

— Годі вже, годі — казала Маруся, збираючи квітки, які він їй кидав цілими жменями.

— Мені сумно, як згадаю, як ми дома плели вінки гуртом з дівчатами.

— Бачиш Марусю село?

— Бачу... Велике село.

— Ну, то чим більше село, тим більш у ньому тепер на Україні жінок, материй, сестер, що плачуть, бо цим шляхом пішло багато, пребогато їх братів, синів, батьків та женихів на війну. Одні йшли з доброї волі, другі з мусу, одні за Україну, другі за її ворогів. Время люте, Марусю. І ми теж ан тій війні.

— Розумію, казала Маруся. Вже не буду слинитися!

В цей самий мент звідкілясь із глибу ліса донеслося щось похуже на пугачеве пугукання.

— Рано пугач запугував, та й голосу на виведе — завважав січовик. — Добрі пугачі ось як пугають.

Він поклав два пальці на губи і з його уст викотилося таке „пугу“, якого не посоромивсяб найголосніший з правдивих пугачів.

І це „пугу“ мало силу: з трьох боків обізвалися молоді пугаченята.

— Посидь тут — Марусю — сказав січовик — братва озивається.

— Добре — одказала Маруся.

Січовик шез у гущавині ліса. Маруся прислухалася до тихого хрюкання сучків та шелестіння вітей доти, поки вони зовсім не завмерли, потому схилила голову й задумалася.

Було їй над чим замислитися: стільки несподіваного і таємничого трапилося з нею останнього часу, так довго вже не бачила своїх, стільки нових людей та ще й знатних вона побачила!

А головне, скільки вона увиділа в світі всякого зла і насильства!

— І чого то люди бувають такі недобрі, одні на одних? — думала вона.

Жадного одвіту не давала ця супокійна, бай-
духа природа.

В лісі потроху темніло, немоз чиясь невидима
рука насовувала на нього шапку. Маруся вийшла
з під дуба, якась жива тривога її огорнула.

— Сказав: скоро вернуся — і нічого не чути!

Правда, нічого не було чути. Зелений ліс стояв
округи стіною. Навіть пташиний крик не порушав
мовчання цієї пущі, навіть вітер не шелеснув листом.

Нараз постріл один, другий...

Маруся випросталася, немов від громовини.
Ще постріл. І усе стало тихо та глухо.

Так минуло щз трохи часу, скільки — не знати
але Марусі той час здався дуже довгий.

Вона то вставала й ходила, прислухаючись, по-
тому зморена тим всім, сіла на старому місці, під
дубом. Вона навіть і тоді не підзелася, коли зовсім
ясно почувся шелест з боку. Гилля відхилилося
і знайоме обличчя січовика показалося між зеленню.

Але це обличчя було таке бліде, що радісний
покрик завмер на устах дівчини.

— Марусю — мовив січовик — бачиш ось ту
хустку червону.

— Бачу — промовила Маруся.

Січовик мовив далі, ледви добуваючи голосу:

— Я виведу тебе на шлях... Іди цею дорогою
усе просто... до містка.

— Там буде другий гай і стежка... Стрінеться
тобі чоловік, скаже „помагай Біг, Марусю“. Ти од-
дай йому цю хустку і скажи: „Боже помози!“ Це
такий у нас знак. Чуєш? Будеш тямити?

— Чую! — каже Маруся. — Що в тебе болить?

— Ніщо — загоїться.

— Яка в тебе холодна рука!

— Не до руки тепер, дитино. Поспішай хутчіш.

Віддай хустку, це наш знак! Іди, йди...

Він сказав це так рішучо й поважно, що вона
вже більше не одважилась питати.

Він хотів їй ще відхилити галуззя на дорозі, але

не мав сили. Але Маруся страшенно зблідла, лиш
нічого не сказала.

Чиїсь інші руки — живаві та грубі — нараз
одхилили гилля.

— Не бійся Марусю, промовив січовик... — Це
мій товариш... Він тільки чужих кусає... Правда,
Іване?

— Звіснож правда, — одказав грубий голос і
Маруся угляділа людину сильну і озброєну на ко-
зацький лад.

— Іди, йди, Іване. Покажи їй дорогу — про-
мовив запорожець.

Швидко, як Маруся сподівалася, вони вийшли
на край ліса.

З цього боку починалися поля і вузенька межа
виходила на чорну польову дорогу, а ця дорога вела
до села на краю овиду, перетинаючи два невеликі гаї.

Січовик поклав Марусі пестливо руку на голову:

— Бачиш Марусю, он гай, оттой останній...
Іди моя ясочко, йди і передай... Ось хустка..

Маруся узяла хустку, думала йти, але тихо скрик-
нула і стала.

— Кров! кров!

Справді, свіжа, тепла кров просякала крізь со-
рочку бандуриста.

— Нічого, нічого, Марусю — мовив січовик. —
Знаєш, не той козак, що з водою пливе, а той що
проти води... Це загоїться... Адже-ж ми з тобою пу-
стилися не ягоди-малини збирати... Іди моя ясочко...

— А ти? — спитала Маруся, завязуючи хустку
на голову.

— Я там прийду, моє серце, прийду.

Почулися, один за другим, три постріли.

Іван вслухався і промовив:

— Це вони!

— Іди Марусю, йди!

Вона пішла.

— Оглядатися можна? — проговорила вона,
та їй ніхто не відказував.

Та проте оглянулася. На краю ліса вже нікого

не було. Потім, згадавши що їй доручене, йшла швидко, як могла.

Ось гарний гай, увесь освітлений заходячим сонцем. Скільки тут квіток і запаху!

От знову поля, знову розквітла гречка, бринливий рій бджіл.

Ось і місток за гаєм.

Хтось ніби женеться, прудко біжить.

Треба поглянути, що таке?

Схожий ніби на татарина. Чи не схватися в рів, або у жито?

Татарин жене* просто до містка. Треба схватися в очерет.

Але не вспіла ступити й кроку до густого очерету — почувся стріл і червона хустка зачервонілася на чорнім шляху. Татарин погнав далі туди, де було чути ще нові стріли. Це бились козаки з Татарами.

Коли все затихло, із гаю, з того, що за містком, вийшов якийсь селянин із сокирою та вязанкою ріща за плечима. Ідучи мимо, нахилився, обернув до себе помертвіле дитяче личко, притулив руку до вудий, під якими зробилася вже калюжа теплої крові, тому промовив: „Ні, вже не оживеш!“ і пішов далі своєю дорогою.

Проте він зняв червону хустку і поніс її з собою.

Давним давнім це все діялось, але і досі ще невеличка могила, поблизу тих сторін, прозивається „Дівоча“.

Кажуть, що могилу цю висипав сам, своїми руками, якийсь запорожець.

Цей запорожець, посол до гетьмана Дорошенка, це був сам Кошовий Іван Сірко, а діялось це літом 1675 року, у 27 років від віступу гетьмана Богдана Хмельницького.

